

Atalanta

Vanessa atalanta

De atalanta is een zeer algemene trekvlinder, en de soort die het vaakst is gemeld. De vlinder kan in geheel Nederland worden gezien. De rupsen leven op brandnetel. Ieder jaar vliegen grote aantallen naar Nederland, die hier een generatie voortbrengen. De rups kan zowel licht als donker gekleurd zijn; de algemeenste vorm is zwart met veel donkere doortjes en gele vlekjes op de zijkant.

▶ Nectarrijke vlindertuin in Zuidwolde (DR).
A garden rich in nectarplants
(prov. of Drenthe)

DEZE SOORT IS GESPONSORD DOOR:
Eef Wemes, Harderwijk.

Levenscyclus en gedrag

De waardplant van de atalanta is grote brandnetel, soms ook kleine brandnetel. Overigens worden in Zuid-Europa ook andere brandnetelsoorten gebruikt. Het vrouwtje zet de eitjes afzonderlijk af op de bovenkant van de bladeren. De voorkeur gaat uit naar jonge planten die groeien op vochtige plaatsen in de zon in bosranden, langs sloten of op beschutte plekken, bijvoorbeeld langs een muur. De rups spint een kokertje van één of meer brandnetelbladeren. De bladsteel van deze bladeren wordt gedeeltelijk doorgebeten, waardoor het blad verwelkt. In dit kokertje verschuilt de rups zich overdag (zie fig. 10 op p. 30), 's nachts komt hij tevoorschijn en gaat eten. Na iedere vervelling wordt een nieuwe koker gebouwd. Kort voor de verpopping zwerft de rups enkele meters, maar verpopt zich meestal toch op een grote brandnetel. (LEWANDOWSKI 1989, EBERT & RENNWALD 1991A, MAES & VAN DYCK 1999, GROENENDIJK & WOLTERBEEK 2001).

De vlinders zoeken regelmatig voedsel op bijvoorbeeld koninginnenkruid, klimop, distels en vlinderstruik. Vooral in het najaar komen ze ook af op rottend fruit en sap van bloedende bomen. De dichtheid is hoog, zo'n 10 tot 34

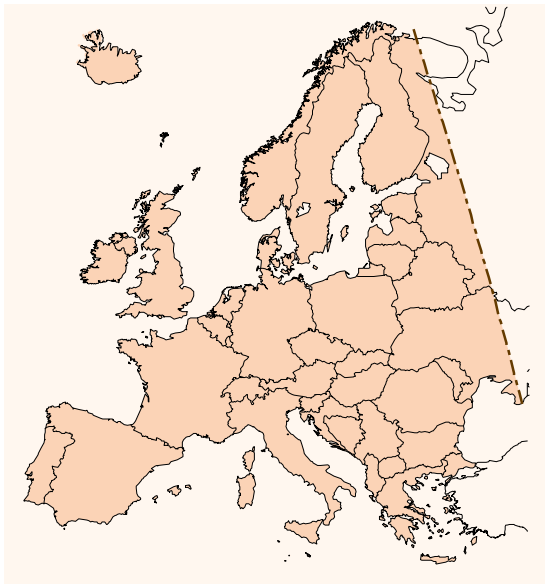

vlinders per ha. Soms kunnen grote aantallen atalanta's bij elkaar worden gezien, bijvoorbeeld op plaatsen waar veel koninginnenkruid groeit. Andere plaatsen waar in het najaar grotere aantallen atalanta's kunnen vliegen zijn nabij een zonnige muur of bij een klimop die in de volle zon bloeit. Mannetjes voeden zich overdag en verdedigen van de late middag tot de vroege avond een territorium. Iedere dag bezetten ze een ander gebied, waarvan de grenzen door patrouillevluchten worden afgebakend. Er zijn meestal één of twee zonnige rustplekken per territorium. Andere dieren worden tot de grens van het territorium achtervolgd, andere mannetjes worden met een opwaartse spiraalvlucht verjaagd. In het najaar trekt een deel van de vlinders weer naar het zuiden, een deel probeert hier te overwinteren. Van beide groepen sterft het merendeel zonder zich nog voort te planten. (BITZER & SHAW 1979, VAN SWAAY 2003).

Vliegtijd en overwintering

De atalanta tracht hier soms als volwassen vlinder te overwinteren, maar de meeste daarvan sterven. Het aantal individuen dat in Nederland voor 1 april wordt waargenomen, en hier dus mogelijk heeft overwinterd, neemt toe. Maar deze toename loopt gelijk met het totaal aantal gemelde vlinders.

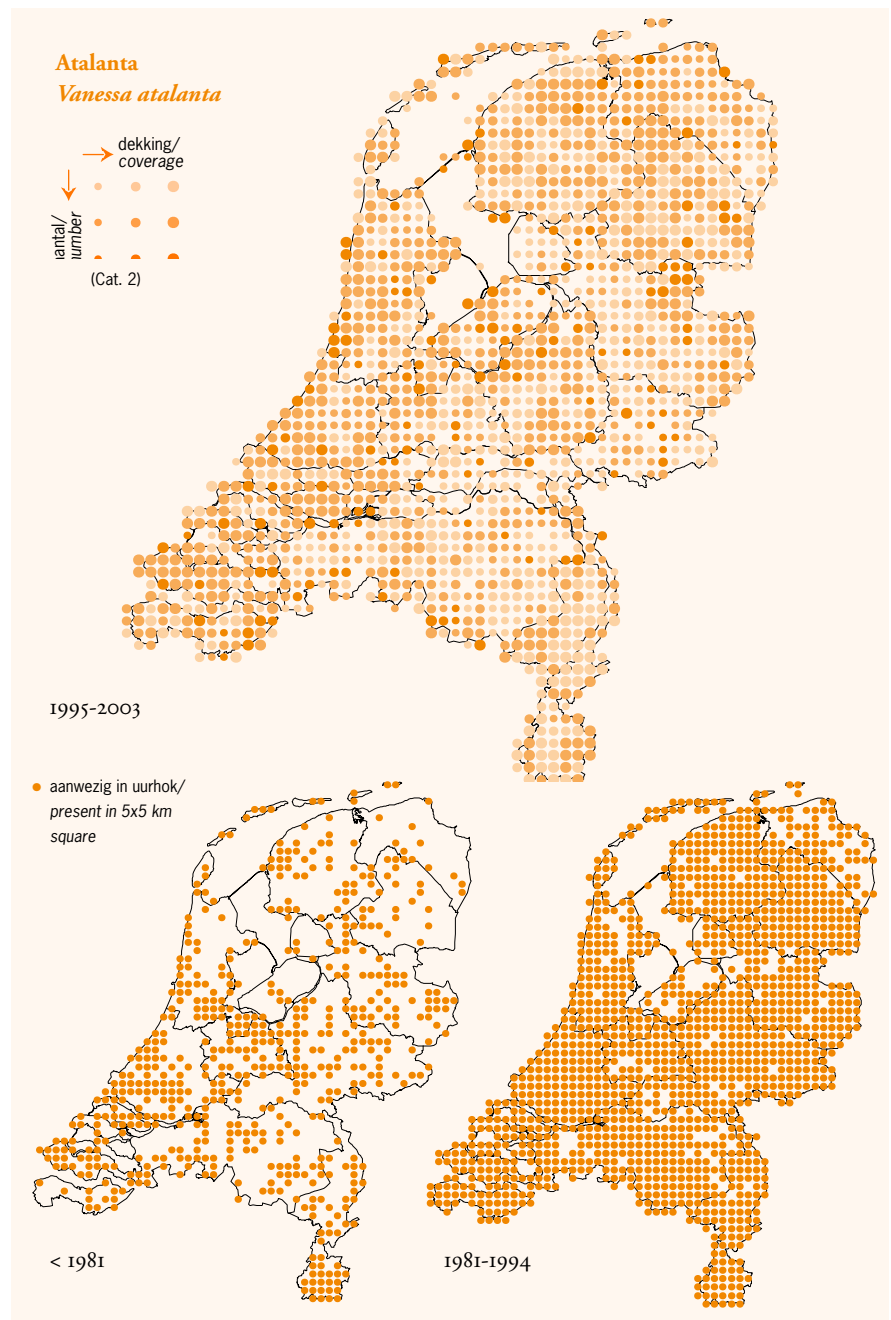
De meeste vlinders overwinteren in Zuid-Europa. In het voorjaar trekken zij de bergen in of naar het noorden om de naderende droge en hete zomer te ontvluchten (zie kader). Daarvan arriveren de eerste soms al in maart, enkele in april en de meeste in juni. Uit onderzoek in Groot-Brittannië blijkt dat als de maanden mei en juni warm zijn, er relatief meer atalanta's arriveren dan als deze koud zijn. In de zomer is de soort hier als rups en pop en in augustus vliegen de eerste 'Nederlandse' vlinders. Overigens is de scheiding tussen de arriverende vlinders en hun nakomelingen niet duidelijk in het vliegtijd-diagram te zien. Dit wordt veroorzaakt doordat de trekkende vlinders elk jaar in een andere periode kunnen arriveren en in sommige jaren komen de meeste pas in juli. In de grafieken van afzonderlijke jaren is deze scheiding duidelijker. De atalanta vliegt in Nederland tussen 1 mei en 1 november.

Een gedeelte van de vlinders vliegt in het najaar naar het zuiden, waar ze trachten te overwinteren. Daar wordt een generatie voortgebracht waarvan de vlinders in het voorjaar weer naar het noorden trekken. De uiterste data waarop een vlinder in Nederland is gezien zijn 1 januari en 19 december (de uiterste data van nog actieve vlinders zijn onbekend). (ROER 1991, BENVENUTI ET AL. 1996, STEFANESCU 2001, MIK-KOLA 2003).

Leefgebied

Zwervende atalanta's kunnen vrijwel overal worden gezien, op plaatsen met veel nectarrijke planten vaak in grote aantallen. De rupsen leven op brandnetels die groeien op natte tot vochtige plaatsen in de volle zon.

Mobiliteit, verspreiding en trend

De atalanta is een zeer mobiele vlinder die tot de trekvlinders wordt gerekend. Tijdens de trek vliegt de vlinder doorgaans alleen of met enkele individuen. Waarnemingen van grotere trekkende groepen zijn relatief schaars. Daarnaast zijn er nachtelijke waarnemingen van atalanta's op licht. Dit suggereert dat deze vlinder ook 's nachts trekt. In de nacht van 11 op 12 oktober 1955 bijvoorbeeld, zagen vuurtorenwachters op de Normandische eilanden honderden atalanta's op het licht afkomen. (LEMPKE 1972).

De atalanta kan in vrijwel geheel Europa gevonden worden: in het noorden als trekvlinder, in het zuiden als standvlinder. Ook in Noord-Afrika, Noord-Amerika tot in Guatemala en Haïti en in Nieuw-Zeeland komt deze soort voor. In Nederland is het een zeer algemene trekvlinder die overal kan worden waargenomen; met meer dan 130.000 waarnemingen (van 521.000 individuen) is het de vaakst gemelde vlinder. Het verspreidingsgebied lijkt sterk te zijn uitgebreid, maar dit wordt voor een deel veroorzaakt door de toegenomen waarnemingsintensiteit en de toename van het aantal doorgegeven algemene vlinders. Ter Haar (1928) meldt dat de atalanta aan het begin van de vorige eeuw de

Vooraf in het najaar kunnen atalanta's bij rottend fruit gevonden worden.

In late summer, the butterflies of V. atalanta can be found drinking from rotten fruit in gardens and orchards.

algemeenste vlinder in Friesland was en ook toentertijd overal worden gezien. Uit monitoring-gegevens in Groot-Brittannië blijkt echter ook dat het aantal atalanta's tussen 1976 en 1996 sterk is toegenomen. Een toename van de migratie wordt daarvoor als belangrijkste oorzaak gezien, overwintering en voortplanting heeft daar relatief weinig betekenis. (TER HAAR 1928, POLLARD & GREATOREX-DAVIES 1998).

Uit het Landelijk Meetnet Dagvlinders blijkt dat de aantallen toenemen. Het beste jaar tot nu toe was 2003. Ook blijkt de atalanta steeds eerder te verschijnen. (VAN SWAAY & GROENENDIJK 2004).

Bescherming

De atalanta staat niet op de Rode Lijst. Ook op Europese schaal is deze soort niet bedreigd. Door het trekgedrag is een trend in het voorkomen lastig te bepalen. (VAN SWAAY & WARREN 1999).

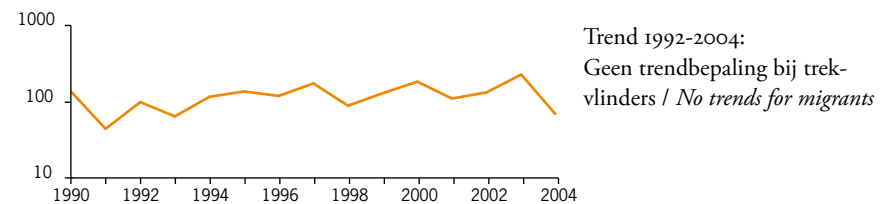
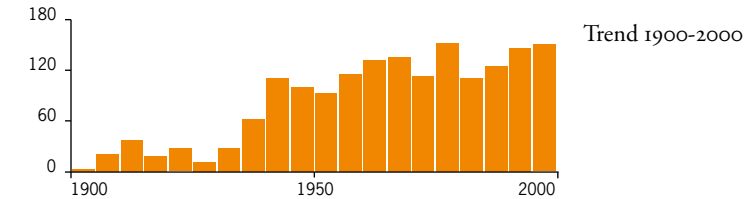
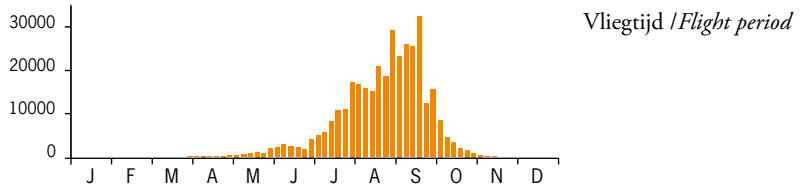
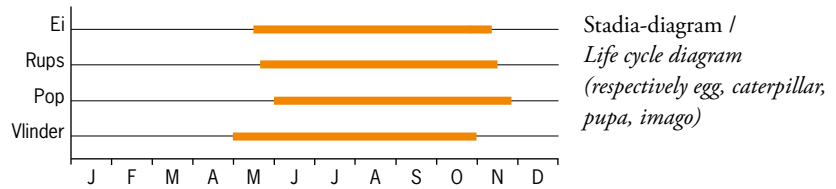
Er zijn geen speciale beschermingsmaatregelen nodig om deze soort te behouden.

Toekomst

De atalanta is in bijna geheel Nederland waargenomen. Dennis (1993) verwacht dat het een standvlinder kan worden als de temperatuur in de winter blijft stijgen. Waarnemingen van vlinders voor 1 april komen op dit moment vooral uit Zeeland en de grotere steden. Toch is deze soort nog geen standvlinder want ze is geen 10 jaar achtereen voor 1 april in hetzelfde gebied gezien. Voorlopig blijft het voorkomen afhankelijk van het aantal vlinders dat zich in meer zuidelijke delen van Europa ontwikkelt en naar het noorden vliegt.

SUMMARY**Red Admiral *Vanessa atalanta***

Vanessa atalanta is a very common migrant. The butterfly can be seen almost anywhere in the summer; it is the most often recorded species in the Dutch Monitoring Scheme. Most individuals arrive in June, although some arrive in April; monitoring indicates that individuals are arriving earlier in the year. Eventually this species may probably become a resident. The female lays her eggs on *Urtica dioica* growing in damp, sunny places. The offspring fly from July and August onwards.

Profiel van de atalanta**Voedsel rupsen** Grote brandnetel *Urtica dioica*.**Voedsel vlinders** Nectar van een groot aantal kruiden en struiken.**Vliegtijd vlinders** Trekvlinder waarvan tussen 1 mei en 1 november de meeste dieren worden gezien.**Duur stadia** Ei: 4-6, rups: 18-29, pop: 9-15, vlinder: 240-280 dagen, rijpingsduur ei pas na overwintering en trek.**Overwinteringsfase** Als vlinder, eitje, rups of pop in Zuid-Europa.**Leefgebied** Vlinders op nectarrijke zonnige plaatsen, de rupsen op zonnige, vochtige plaatsen.**Mobiliteit** Zeer mobiel.**Dichtheid** Hoog, zo'n 10 tot 34 individuen per ha, soms plaatselijk nog hogere dichtheden.**Status** Zeer algemene trekvlinder.**Rode lijst** Niet beschouwd (geen standvlinder).**Europese status** Niet bedreigd.**Knelpunten voorkomen** Niet relevant.**Verwachting toekomst** Zeer algemene trekvlinder, mogelijk standvlinder.**Beschermingsmaatregelen** Niet relevant.**VERHUIZEN OF VERHONGEREN?**

De atalanta is een typische trekvlinder. Vanuit Zuid-Europa vliegen de vlinders elk jaar naar het noorden om zich daar voort te planten. De volgende generatie trekt weer verder naar het noorden. In normale jaren vliegen de eerste atalanta's in mei of juni Nederland binnen. In jaren met sterke zuidelijke luchtstromingen arriveren ze zelfs al eerder. Maar waarom vertrekken ze eigenlijk uit Zuid-Europa? Het is daar toch ook mooi weer?

Zomer

In het voorjaar verlaat de atalanta zijn geboortegrond zonder zich voort te planten. De zomers in Zuid-Europa zijn kurkdroog en daardoor ongeschikt om voldoende geschikte brandnetels voor de rupsen te leveren. De atalanta's die in het voorjaar in Zuid-Europa uit de pop komen, hebben eigenlijk maar twee mogelijkheden om deze ongunstige omstandigheden te ontlopen. Een deel van de vlinders trekt de bergen in, waar het klimaat wel geschikt is. Een ander deel trekt naar het noorden. In het klimaat van de gematigde zone, waartoe ook Nederland behoort, kan de atalanta zich dan voortplanten. De zomers zijn hier relatief warm en er is genoeg neerslag voor voldoende brandnetels. Als de vlindertrek vroeg begint en de zomer lang is, kan een volgende generatie zelfs nog verder richting Scandinavië trekken.

Winter

In de herfst trekt een deel van de atalanta's vanuit Noord-

Europa naar het zuiden om daar de winter door te brengen. Ook in Nederland kan op gunstige locaties een zuidwaartse trek worden gezien. (GRONERT 2000).

Algemeen werd aangenomen dat de atalanta als volwassen vlinder in het Middellandse-Zeegebied overwintert, maar recent is duidelijk geworden dat atalanta's die daar in de herfst arriveren direct met de voortplanting beginnen. De snikhete, gortdroge zomer hebben ze weten te vermijden maar als hun nakomelingen in de herfst terugkeren heerst er een geschikt klimaat voor de voortplanting en staan er voldoende geschikte brandnetels. Gedurende de hele winter eten de rupsen door en in de loop van de winter verpoppen ze zich. De eerste vlinders verschijnen in het voorjaar.

Er is dus helemaal geen sprake van een inactieve overwintering, maar van een actieve periode van voortplanting.

(STEFANESCU 2001).

Een verhuisvlinder

De atalanta lijkt in zijn leefwijze een opportunist die alleen op die plaatsen opduikt waar voldoende voedsel te halen valt. Hij heeft zijn levensstijl zo aangepast dat hij elke maand van het jaar profiteert van de meest gunstige leefomstandigheden.

Voor iedere nieuwe generatie worden gebieden opgezocht waar waardplanten van voldoende kwaliteit aanwezig zijn. Als het moet, verhuist hij daarvoor een paar duizend kilometer.